

УДК 94(477)

Мельничук О.А. Події першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. на Поділлі (за спогадами І.Д. Юрченка) // Народи світу і велика війна 1914-1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 2015 р. - Вінниця. «Нілан-ЛТД», 2015. – С.226-235.

О.А. Мельничук

**ПОДІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ 1917-1921 РР. НА ПОДІЛЛІ
(за спогадами І.Д. Юрченка)**

Важливим історичним джерелом у вивченні подій української історії ХХ століття є джерела особового походження. Значимість цієї групи джерел зумовлюється тим, що вони належать конкретному автору, а відтак відображають безпосереднє сприйняття ним навколишнього світу, історичних подій і явищ. В них закладена своєрідна інформація соціально-психологічного рівня, відсутня в інших видах джерел. Крім того, матеріали особового походження нерідко містять такі відомості, яких немає в інших джерелах. Їх використання дає змогу історикові більш докладно й колоритно відтворити як окремі події, так і характерні риси й особливості певних епох, осіб. Найчисленнішим різновидом джерел особового походження є спогади (мемуари).

Цінність їх, як джерела, залежить від багатьох чинників: від того, яку роль відігравав автор у подіях, що їх він описує, від гостроти сприйняття ним дійсності, від його здатності запам'ятати перебіг подій, від часу написання мемуарів тощо.

В даній статті подано уривок із неопублікованих спогадів одного з активних учасників національно-визвольних змагань в Україні 1917-1921 рр., відомого, в середовищі української діаспори Німеччини та США, педагога, громадсько-просвітницького діяча, засновника та першого директора школи українознавства в Нью-Йорку Івана Демидовича Юрченка. У представленому матеріалі відображено окремі аспекти соціально-політичної історії Поділля, в роки першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., активним творцем та безпосереднім учасником якої був сам автор.

«Йшов 1915 рік. Увечері 30 вересня у містечко Кіблич, де я вчителював та завідував місцевою школою, приїхав мій батько та привіз повістку, в якій зазначалося про мою негайну явку до мобілізаційного пункту у м. Гайсині. Ця вістка не приголомшила мене, а навпаки – вона видалася мені порятунком від переслідування царських жандармів, яке почалося в селі Олександрівці, поблизу смт. Ситківці, де я очолював початкову трьохкласну школу після закінчення Вінницької вчительської семінарії [1, с.129].

...Вже тоді за викладання учням історії українського народу, читання віршів із «Кобзаря», байок Л.Глібова, оповідань Б. Грінченка, М. Кашенка, розповсюдження інших заборонених книжок за мною закріпився статус «неблагонадійного» та готувався маршрут у Сибір. Щоб уникнути цього, я змушений був перейти із навчального закладу, що знаходився у віданні

духовної консисторії до закладу міністерства народної освіти [с.131]. ... Однак, я давав собі відчит, що мій перехід у міністерство освіти – це тільки тимчасовий затишок, поки мої справи з духовної консисторії не перебере міністерство, бо тоді знову мала б розпочатися всяка таємна перевірка і слідкування за кожним моїм кроком, вже не священниками, а цивільними урядовцями. Тому єдиним спасінням для моєї безпеки була армія. Крім того, я увесь час мріяв, щоб у слушний час наступу перейти до австрійського війська, а там – потрапити до вимріяних «дійсних українців» Галичини, звідки приходила хоч і нелегально, українська література, де вільно звучала українська мова.

Про фронтові бойові небезпеки я тоді чомусь не думав, просто не уявляв собі тієї вогненної лави, яка нищила на своєму шляху всіх ідейних, безідейних, старших і молодших, офіцерів і рядових. Я жив великою мрією про світле майбутнє нашого народу, мріяв, що я, як маленьке кільце, частина тої великої ідеї, мушу і буду жити [1, с.132].

...Після вечері я передав школу вчительці, попрощався з колегами-вчителями і раненько, після світанку ми з батьком вирушили в дорогу до Гайсина.

- Івасю, ти ляж та передрімай, бо дорога не близька, - озвався до мене тато.
- Щось не спиться мені, тату, бо я все думаю як мені доведеться відбувати ту солдатську муштру, а там і воювати, стріляти у своїх же людей – українців.
- Ну що ж сину, на то Божа воля...
- Божа воля, кажете? А я гадаю, що Бог створив людину і дав їй розум, душу, щоб без крові полагоджувати всякі непорозуміння – мирно, спокійно. Але багаті царі та купці не задовольняються своїм багатством, їм хочеться більше, та й значнішими хочуть бути, і від цього починаються розбишацькі напади одних на других, а потім і великавійна... Але я, тату, воювати не буду. Всі вчителі й студенти, які йдуть до війська, дають обіцянку, що при першій нагоді будуть переходити до австрійців без бою. Ми, українці, дали товариську присягу, що будемо стріляти не в людей, а в повітря. Австрійський цар – Франц Йосиф – дав, принаймні, кожній підлеглий нації змогу вчитися своєю рідною мовою, а що дали нам російські царі? Злидні, безправ'я, пограбували наші культурно-історичні надбання, зліквідували наші школи, нав'язали нам свою, чужу нам, мову, а тепер вимагають нашої крові... .

Батько слухав мої ніби виправдовування до задуманого вчинку, звільна помахував батіжком і підганяв Гнідка, що час від часу попускав посторонки і передавав усю вагу воза щирому Каштанчикові.

- Ой, сину, сину! Нічого ти і всі нічого не зробите отим багачам та всяким князям, - зітхнув батько. – Легше бідному пройти через вухо голки, ніж дійти до правди і справедливості. Кармелюк бився за правду, а що вийшло? Або ось наш сусіда Михайло Парамійчук: боровся, боровся з тією неправдою, ганялися за ним і попи і пристав, і вся повітова поліція була на ногах, щоб таки зловити його, а він бідолаха мусів кинути вчительство і дай Бог ноги... . Тільки військо й спасло його від вічної каторги. Зразу теж його всі люди шанували, не знали де посадити та чим угостити, а коли став у загони, усі відвернулися від нього. Щоб не родичі та добрі його товариші, то не мав би де й переховатися. Так і тобі, і

тим студентам може статися. Краще залиш лихі думки, Івасю, живи так, як більшість людей, бо як там приповідка каже: «Один у полі не воїн» або «Тростиною обуха не переб'єш» [1, с.133].

Я сидів, заглибившись у власні думки, роздумував над історією свого народу, вимальовував у рожевих мріях прийдешню красу життя у власній, самостійній державі. В моїй голові, як у калейдоскопі, змінювалися картини багатих міст і сіл, а в селах гарні муровані будиночки, навкруги них пахучі квіти, а далі пишні овочеві дерева, родючі ниви. А вселях гарні мощені вулиці, пішоходи. І міста будуть розкішні, гарні – такі, як можна тільки в казці вчитати. Не буде панів і не буде таких обідранців, що й зараз... Отаке все мені мріялося аж до самого Гайсина.

Імперіалістична війна не подавала надії на шкоре закінчення, а навпаки – ще з більшою силою кидала свої вогнисті снопи, підпалювала та залучала у смертельні обійми все більше держав і народів, а вони, у свою чергу, в'язали і затидали мертві петлі на шиях своїх сусідів – держав, не втягнутих ще у ту бійню. Мої думки, що я їх висловив батькові в дорозі до Гайсина, склалися під впливом знайомства з українськими соціал-революціонерами – вчителем П. Лисоволиком та односельцем М. Парамійчуком, про долю якого згадував тато. Їхні погляди на війну та нашу національну справу були одностайні. А Парамійчук висловив колись їх дуже переконливо:

- Московський імперіалізм нас і нашу культуру нищить і буде нищити, а тому наша орієнтація повинна бути на Австрію. Наше завдання в армії – розхитувати дисципліну, вести пропагандистсько-просвітницьку роботу поміж українцями-військовиками за орієнтацію на Австрію. Для цього потрібно вказувати на життя і культурні здобутки українців-галичан під Австрією та подавати живий наочний приклад для порівняння – наше життя під Москвою. Потрібно провести цю роботу з такою силою і завзяттям, щоб солдати масово переходили в австрійський полон. Згубна війна для імперської Росії - це наше життя [1, с.134].

Саме це гасло і таку орієнтацію я глибоко заховав у своєму серці, знаючи, що мені не оминати фронту. Після призову мене приділено до 2-ої Житомирської військової школи на вишкіл, яку я в скорому часі закінчив і в ранзі прапорщика мене було кинуте у згарище світової пожежі. Через місяць з маршового полку міста Вінниці мене направлено у Лейб-Гвардії Волинський полк. Тут і довелося мені «понюхати фронтового пороху»: Волинь, Шельвов, Ковель, Звеняче, Дикі Лани ... Російська армія терпить поразку за поразкою і морально розкладається.

Настав 1917 рік, події розвиваються з карколомною швидкістю – «отреченіє» царя Миколи II, Лютнева революція в Росії. В армії я заявляю себе українцем, веду пропагандистську роботу серед солдатів-українців за виділення окремої національної української бойової одиниці. Колишні бойові друзі – офіцери-росіяни тепер стають моїми ворогами. Поручники Верещагін, Кіров (майбутній комуністичний провідник), Потакін, полковник Овсєєв і Зєрняковський, а також генерал Кушакевич навіть не відповідають на мої привітання. Але події, зокрема націоналізація армії, невблаганно чатують над

російською армією,- розкладена, вона без бою відступає до Збруча. В районі Лянськоруня я ще пішов у останній бій зі своєю командою полкової розвідки, а після того забрав українців-вояків і разом з ними поїхав до міста Деражня, де всі ми влилися в українську бойову одиницю - 34-й армійський корпус під командою генерала П.Скоропадського.

Невимовна радість буяла в мені, що нарешті сповнилися наші віковічні мрії про наше українське самостійне національне життя. Але треба було лише глянути на тих здеморалізованих і недисциплінованих українських вояків – їхній бойовий дух скоро вивітрювався, надія на опір ворогові в бойових змаганнях помітно підупадала. Мені доручили формувати сотню і треба було не гаяти часу, бо частини російської армії, як саранча вкривали українські шляхи й зі зброєю безкарно грабували міста й села прямуючи на Московщину. Одного дня, підчас муштрових вправ, до мене наблизились двоє військових з генеральськими погонами. Після віддання честі рапорту один з генералів запитав: «Якої ви частини?». Я відповів. - «Бачу,бачу, що гвардієць... . Ну, допоможіть же мені якнайскоріше привести оцих анархістів у міцну бойову одиницю – цього вимагає час!». Це був генерал Павло Скоропадський[1, с.135].

За тиждень моя і ще кілька інших сотень нашого полку та полкова кулеметна команда були вже у бойовому поготівлі, займали стратегічні позиції і роззброювали 2-й гвардійський корпус генерала Рауха, в якому я служив до переходу в Національну армію. Пригадую темні осінні дощові ночі, небезпеку з усіх боків. Найтяжче було обеззброювати кулеметні команди та гарматні дивізіони. Оскільки Центральна Рада в Києві війська не мала, цілком наявною була небезпека навали відступаючої російської армії. Ми спішимо до Києва, зупиняємось у Вінниці, Козятині, навколишніх селах і розквартируємо військо. Загородили дорогу і російське військо змінює маршрут відступу...

Кожен з нас живе тією думкою, що ось-ось зорганізується наша величезна Українська армія і Київ буде цілий, а вся зброя залишиться нашій землі. Кожен болюче переживає долю Києва – чи вистійть він? Зароджується і думка про зраду. Але хто ж зраджує? Скоропадський? Центральна Рада? Ні, Центральна Рада не може зрадити, вона ж у такі важкі й непевні часи свідомо взяла на свої рамена історичну вагу – майбутню долю нашого народу. Та ж у проводі стоїть проф. М.Грушевський! Ні, Центральна Рада не зрадить!

О 12-й годині ночі – метушня, закликають старшин до штабу корпусу. Ідемо, спішимо, обмінюємось думками і радіємо – напевно завтра вирушимо на Київ! О, наш дорогий Києве, на днях ти поглянеш на своїх дітей-героїв, що готові віддати своє життя за тебе і за самостійну Українську Державу! Ось і штаб. Помітно сумний і якійсь пригнічений настрій, а генерал П. Скоропадський пройшов з похиленою головою і навіть не привітався... Виходить полковник штабу – всі стаємо на-струнко. Старшини хочуть відгадати причини суму й пригнобленості... В руках у полковника папірець. Тиша. Він читає: «Корпус демобілізується, старшини зараз дістануть демобілізаційні свідоцтва і можуть їхати до своїх родин на невизначений час... Наші голови немов у чаду, а сум огортає душі вірних синів Батьківщини. Хтось запитав: «Хто дав таке розпорядження?» Полковник відповідає: «Центральна

Рада». Знову питання: «Чому? А хто ж захищатиме Київ? А козаки?». Відповідь: «Теж завтра демобілізуються... Київ? Не знаю... Ми виконуємо розпорядження Центральної Ради... [1, с.136].

В залі залягла тиша, а у всіх запало в серце слово «зрада». Творити свою державу без військової сили, в колі ворогів, це – зрада. І це слово кожен із нас поніс у всі закутки української землі. А невдовзі Муравйов використав цю історичну зраду Центральної Ради і пішов на Київ, в обороні якого стали триста штиків – патріотів під Крутами і там же віддали за це своє життя. Банди Муравйова громили Київ, а Центральна Рада втекла і взявши орієнтацію на мілітарну Німеччину, покликала на Україну чужинців розграбовувати українське добро, недограбованеросійсько армією.

Цілу зиму я мандрував по селах нашого Гайсинського повіту, організовував хати-читальні та засновував бібліотеки. Тієї ж зими відбувся повітовий з'їзд селян і робітників, скликаний українськими соціал-демократами і соціал-революціонерами. В ньому мав взяти участь і жидівський «Бунд» - сіоністська партія, але представники її навіть і не писнули, відкривши українцям очі на свою толерантність, як і всіх жидівських партій і угруповань до комуністів. Молоді жиденята брали на з'їзді слово, паплюжили Національну раду, і горланили «за властью советов», бо в Росії в цей час вже відбулася жовтнева революція і постала советська влада, а в ній Троцький обіймав визначне становище. По вулицях жидівська молодь і діти виспівували популярну в той час пісню «Смело мы в бой пойдем, за властью советов і какодінумрьом в борьбе за ето»[1, с.137].

Навесні 1918р. на Поділлі піднялося повстання проти польських легіонів. Треба сказати, що там кожен поміщик мав свою охорону, винайману за гроші у війську польському, утримуючи сотню, дві, або й курінь, залежно від маєтності. Розбещені польські легіонери поводитися з українським народом зухвало, а часом навіть вчиняли самосуд над селянами. Села Колюжів та Дзвониха постали першими за вбивство селянина з села Стрільченець – Заїчка. Цілий день у Немирівщині гуділи дзвони. Озброєні рушницями, вилами, косами селяни роз'їжджали по селах і піднімали народ до повстання. Затремтіли серця польських легіонерів, бо «чорна» хмара насувалася на них зі всіх сторін. Вістун-верхівець сповістив мене про події у Немирівщині, а за годину і в Гайсинщині загули церковні дзвони тривоги й небезпеки. Я зібрав кілька десятків добре озброєних селян і на восьми підводах узяли напрям на місто Немирів. Хлопці були веселі, співали військові бойові пісні, бо серця їхні запалювалися помстою «псякревам» за самочинні вбивства та за їхнє зазнайство.

... Ось висока могила, згадка про Богуна, «коліївщину» та вславлену гайдамацьку боротьбу, а при тому згадувалося і про полковника Палія й тодішні події на Немирівщині... З грудей почувися глибокі віддихи, кілька з тих, що їхали зі мною на возі почали гризти нігті, або «стригти» зубами солому, - це була ознака нервовості й люті. Ось Липки – широкий тракт з міста Брацлава на Немирів. В селі Велика Бушинка назустріч нам мчить верхівець, повідомляє, що з немирівського костела строчать кулемети. Моя команда

дістала наказ зайняти Липки і о І-й годині, підтримуючи зв'язки з сусідніми відділами, обережно просуватися до Немирова для облоги костела, в якому заховалось кілька сотень добре озброєних польських легіонерів. Залоги, розташовані праворуч від мене, призначено було для облоги палацу княгині Щербатової, звідки також пролунало кілька рушничних пострілів. Тут наш терпець увірвався і ми вже перед першою годиною розстрільною рухалися до Немирова. Дальші події розгорталися блискавично – польські найманці-легіонери не встояли перед українським натиском, костел було обложено, частина поляків утекла раніше, решта або гинула або розбігалася по садках, а далі по лісах аж до польського кордону. Разом з легіонерами утікали і польські магнати, залишаючи свої маєтки. Пізніше панські палаци перетворено було під школи, чи шпиталі. Так було в Ситківцях, Мельниківцях: маєтки панів Яловіцького і Червінського зайнято було під школи, палац княгині Щербатової також було використано для середньої школи. В Ометинцях колишньому маєтку самітника-пана Червінського, оточеному розкішним парком, було відкрито шпиталь[1, с.138].

Серед подільських магнатів, княгиня Щербатова не належала до польського панства, вона була російського походження і не побажала нікуди втікати. Відома своєю широкою філантропією, вона щедро роздавала селянам і ліс на будову, і харчі на свята для бідних родин, влаштовувала курси вишивання тощо. Хоч її кільканадцять фільварків і дозволяли на таку широкозакроєну щедрість, місцеві поміщики називали її «дурною бабою, яка роздає своє добро». Попри все, це не врятувало княгиню від насильної смерті – більшовики її вбили.

... Влітку 1918 року силами Київської української професури в містах Гайсині і Брацлаві влаштовуються тримісячні курси для провінції. Я зразу подався до Брацлава, де зустрівся з колишніми своїми друзями – Кіндратом Полуведьком і Максимом Біликом. Тут ми домовилися разом вступати до Кам'янець-Подільського українського університету, але на курси я вирішив поїхати до Гайсина, де були кращі професорські сили. Знаний професор Левицький читав лекції з педагогіки і методики, а історію культури та історію письменства – професорка Мірза-Авак'янц. Це були видатні наукові сили і на їх лекціях аудиторії були переповнені. Постаті цих двох учених ніколи не забудуться і не згаснуть у моїй пам'яті. Слухачі просто впивалися цими лекціями і коли дзвоник видзвонював кінець, то сотні уст запитували: «Це вже кінець? Так скоро! А чи завтра будуть ваші лекції?».... І професор Левицький, і професор Мірза-Авак'янц, яка була надзвичайно вродливою жінкою, – обоє вони кинули в народ великий сніп світлого проміння на минуле і сучасне нашої Батьківщини. Це був цілющий еліксир, що багатьох блудних синів повернув у лоно Матері-України[1, с.139].

...Настала осінь. Я кинув учительство і вступив до спеціальної класи української гімназії у Брацлаві – за рік вона мала підготувати до одержання атестату зрілості, а тоді, вже без перешкод, можна було вступити до університету. Гімназійної професури було мало і сам директор Добровольський почав утрачати надію, що атестаційна класа виправдає

покладені на неї сподівання. В жовтні того ж року я поїхав до Кам'янець-Подільського університету і записався на історико-філологічний факультет. Але в той час університет вже був укомплектований і ректор, професор І.Огієнко запропонував мені залишитися на передпідготовчому курсі з тим, якщо хтось із студентів вибуде, то я буду першим кандидатом. Я радо прийняв цю пропозицію, але сталося не так як бажалося.

Були це часи Гетьманату – урядування гетьмана Павла Скоропадського. Революційне бродіння в німецькій окупаційній армії, незадоволення селянства і робітництва поступуванням гетьману, а також загроза більшовицької навали з півночі – все це привело до переконання гетьмана – утворити свою Українську армію. І саме тоді мене, як старшину, мобілізовано до Армії. Багатьох старшин відправлено на станцію Жмеринка в старшинську групу що складалась із 350 старшин. Це була сильна бойова команда, що не потребувала ніякої підготовки і в кожній хвилині могла й стати на бій з ворогом. Але тоді, коли до нас дійшла чутка, що Симон Петлюра врятований і гетьман Скоропадський уклав військовий договір з генералом Денікіним, то бойовий дух нашої команди ослаб і в один осінній вечір сталася велика несподіванка для Гетьмана. З Києва до Жмеринки вночі приїхав вістун, зайшов до нас у казарму і закликав стати по боці Петлюри, обеззброїти гетьманські броневики на станції Жмеринка та виступити на облогу Києва.

Я перший дав згоду, схопився за рушницю, закла в обойму патронів, але затвор зрадив мене і стався вибух у стелю. Я дав команду чоті – до лаштунку, а за мною пролунали команди й інших чотових. Кожен чотовий з'ясовував сучасне військово-політичне становище і пропонував – хто вірний Гетьманові – може вийти зі строю і залишитися в Жмеринці, а вірні Директорії зараз же мусять вирушити до Києва і стати в лави війська Директорії. З моєї чоти вийшло шість старшин, заявивши, що вони залишаються вірними гетьманові, а з рештою – 25-ма старшинами я негайно пішов обеззброювати броневики: за яких 5 хвилин ми обеззброїли два броневики, інші два броневики обеззброїв поручник К. (точного прізвища його не пригадую). В моїй чоті був і хорунжий Максим Білик.

За півгодини ми вже їхали на Київ. На кожній станції нам відкривали семафори для вільного приїзду. На станції Попільня ми побачили трупи вояків-українців, це були жертви недавнього бою гетьманців з військом Директорії... Не пригадую тепер на якій станції нас прийняв Головний штаб Директорії, але запам'ятався мені генералОсецький, як пізніше я довідався він був прихильником УКП (української комуністичної партії). Він пускав у свій штабний вагон, старшин групами по 5 осіб і давав пояснення про «нашу платформу», мовляв ми – це українські більшовики... Така концепція генералаОсецького гнітюче впливала на старшин і сіяла деморалізацію. На щастя, в наступних боях ця настанова генерала Осецького зникла без сліду, бо оточення і реальна дійсність промовляли зовсім інше.

...В Білій Церкві було організовано курінь Січових стрільців, що нараховував 250 – 300 вояків. У проводі були полковник Є.Коновалець, капітани Рогульський і Кучабський. Саме на станції Попільня курінь Січових

Стрільців вступив у бій з військами гетьмана – свіжі могили полеглих, а в них – каски, ми й бачили, проїжджаючи ту станцію. Ми влилися в курінь Січових Стрільців. І мене й Білика приділили до сотні галичанина – поручника Сташинського – колишнього студента, завзятого і симпатичного молодого чоловіка. Наша сотня стояла з боку Волошинського монастиря. Кругом Києва копали шанці. Гетьманське військо було пасивне і тому ми щодня все ближче підступали до Києва, звужуючи перстень оточення. Навколишнє селянство дуже прихильно ставилося до нас – щодня привозили нам обіди й вечері на передову лінію. Нашим військам доводилось виконувати подвійну роботу: обеззброювати німецькі ешелони які йшли з півночі до Німеччини через Київ та тримати фронт із відступаючими гетьманцями. Це була не легко, бо озброєнні німецькі війська не хотіли добровільно віддавати зброю, доводилося знімати військо з передової лінії і виставляти його проти німців, щоб не допустити до прориву цих ешелонів. За два чи три тижні гетьманське військо здалося, а сам Гетьман Скоропадський вилетів літаком до Німеччини.

О 12-й годині ночі наше військо підійшло під самий Київ. О 1-й годині ночі мені було наказано пройти із сотнею по Хрещатику. Серединою вулиці проходити було не можна, бо залишенці-білогвардійці обстрілювали нас із вікон дахів. Довелося двома розстрільними йти попід будинками. О 4-й годині ранку я дістав наказ вирушити з сотнею до Кадетської Рощі і в Кадетському корпусі обеззброїти російських старшин. За годину ночі три наші чоти оточили Кадетський корпус, а я з однією чотою пішов до середини приміщення. Всі старшини були у повному зборі. Генерали і полковники озброєні, вишикувалися по одній стороні зали, а молодші старшини по другій, у коридорі перед дверима зали, я вишикував чоту і під команду «струнко» ми увійшли до зали. Виструнченим російським старшинам я відрепортував, що від імені Директорії Української Народної Республіки пропонується їм здати зброю. Старші офіцери зразу ж почали складати пістолі й шабляки на стіл, а за їхнім прикладом це зробили й молодші офіцери. Я попередив їх що можуть спокійно відпочивати. З цими трофеями сотня з піснею маршувала на Печерськ до інженерних касарень [1, с.141].

Одного ранку я, проходивши Хрещатиком, на своє велике здивування, зустрів знайомого офіцера Лейб-Гвардії з Волинського полку капітана Павлова. Він був зодягнений у пальто із закованим догори комірцем і дуже зніяковів, побачивши мене. На моє питання – яка зараз військова ситуація і чи мають достатню військову силу більшовики, він неохоче відповів, що в них велика сила і, на його думку, за тиждень вони вже будуть у Києві. Після цих слів він поспіхом попрощався зі мною і зник у якесь найближче подвір'я. Мені й на думку не спало, що Павлов, син генерала, працював агентом у більшовиків. А воно таки насправді так було, бо за деякий час я вже читав один більшовицький наказ, в якому зазначалося, що колишнього офіцера Лейб-гвардії Волинського полку Павлова призначено командиром дивізії.

«Пророкування» Павлова справдилось. За тиждень я з новоукомплектованою сотнею, де була половина наддніпрянців і половина галичан, вирушив на фронт проти більшовиків, на Чернігівщину. Було це перед

різдвяними святами. Мороз перетягав понад 20 ступнів й снігу – поколіна. Проти нас стояли дві більшовицькі дивізії – Таращанська і в резерві – Богунська. Від станції Димерка до найближчого села – кілометрів 3, місцевість рівна. Таращанська червона дивізія відкрила гураганний гарматний вогонь, кулемети не вгавали. Моя сотня і три резервні розстрільнями мусіли залягти, бо вогонь з боку ворога не припинявся. У моїй сотні було четверо поранених і одного вбитого. Сонце саме ховалося за обрій і ми враховуючи це, вирішили за всяку ціну атакувати ворога й зайняти його становище. Червоні видно, теж ураховували цю військову ситуацію і відкрили загородну вогневу завісу та зняли таку снігову куряву, що не видно було нічого[1, с.142].

Сильний гарматний та кулеметний вогонь наче пришивав стрільців до землі – передній розстрільний важко було піднятися до наступу. Це врахував полковник Кучабський із резервного куреня послав одну сотню в розстрільним строю нам на допомогу. Наші розстрільні почули в резерві вигуки «Слава» і наче наелектризовані знялися і з вигуками «Слава» понеслися на ворога. Смеркалося. Таращанську дивізію було розбито вщент і ми зайняли її становище, пристосувавши його в напрям ворога. Нам пощастило захопити багату військову здобич – крім різного роду зброї, дісталася нам багато харчів і спирт. Звичайно, після такого важкого бою, потрібно було дати зміну воякам передової лінії, але резерви у нас були слабкі й нічого було сподіватися на зміну.

Я наказав своєму помічникові – хорунжому Максиму Білику виставити передові застави й налагодити зв'язки з частинами праворуч і ліворуч, а сам сів писати повідомлення командирові куреня про стан сотні після бою та зайняті становища. Відіславши пакет до штабу куреня я поклав голову на руки і чекав хорунжого Білика. Сильна втома після бою мимоволі схилила мою голову на стіл, я задрімав, але раптом прокинувся, бо хтось схопив мене попід руки – це був хорунжий Білик з червоними богунцями.

Зрада! Мене обеззброїли і вивели надвір до розстрілу та, на щастя, з усіх боків залунали кулеметні черги і червоні кати почали втікати й падати на землю. Я врятований. Вмить я «дав ногам знати» і щосили біг до резервної частини. Я не знав, що червоні вже зайняли найближче село і натрапив на їхній патруль. На окрик «Стої!» я скрутив убік, впав у сніг під навислий під тином повій. Патрулі підійшли до мене і направили багнети у те місце, де я заховався, знайшли мене у пової і повели розстрілювати. Вели мене якоюсь вузькою вуличкою, і мені здавалося, що ця доріжка вела за село до глинища. Я зрозумів, що готує мені доля у найближчі півгодини й блискавично повстала в моїй голові думка про втечу. Кожний кущик і деревинка, чи кучугура снігу піддавали мені інший план чи іншу орієнтацію на спасіння. В очах вже маревом стояла моя смерть, в голові роїлося безліч думок, але найпекучіша з них була – як це могло статися? Чому я в полоні? Хто міг це зробити? Без бою? Мене жахала не смерть, але розпачлива думка, що язгину не як чесний вояк, а як боягуз чи злочинець, що віддався до рук ворога не тільки сам, але й занастив ще й двісті стрільців, зрушив лінію фронту, прискорив падіння Києва... Мене пекельним вогнем палила сама думка, що я згину не як чесний, відданий

стрілець, що бився з ворогом по-лицарськи й не можу реабілітувати себе перед Головним штабом УНР, бо злочин зробила якась невідома рука... [1, с.143].

В цей час із-за рогу будинку з'явилося два вершники, вони їхали назустріч і я зразу перебіг думкою до цих червоногвардійців – хто вони? А може українці? В одному з них я інстинктивно відчув українську душу і впевнився в цьому, коли він звернувся до моїх «архангелів»: «Куди ви його ведьоте?». Мова його свідчила, що він українець. Один з моїх «тілохранителів» відповів: «За село!». Вершник-українець, побачивши на мені гарний одяг, наблизився конем до мене і я звернувся до нього: «Ось ці вояки ведуть мене до розстрілу, але вони роблять велику помилку, бо ви й ми – українці і в нас із вами одна ціль – боронити Україну від напасників, то чому ж убивати один одного? Кому воно потрібне? Тільки наші вороги будуть радіти!».

Вершник сидів, задумавшись, слухав мене і відповів: «Да, конечно, я теж українець з Черніговщини ... - а потім звернувся до моїх охоронників - Ідіть, я сам поведу його...». Він їхав на коні, а я йшов поруч і через яких 20 хвилин ми були вже за селом, на полі. Я дивився на це милосердя з упередженням і тільки й думав про те – куди мені краще втікати, якщо він захоче пустити в мене кулю. Ось ми дійшли до якихось верб і неглибокого провалля. Я тихенько молив Господа, щоб Він допоміг мені врятуватися. Раптом вершник мій зупинився: «Стої! Відіш, у тебе хорошісапоги, шінель і костюм, а в мене всьо рване. Я тобі скину свої ботінки й шинель, а ти дай мені свою». Я погодився і ми сіли на снігу і обмінялися одягом і взуттям. Під час цієї процедури – «мінки» вершник почав міркувати вголос: «Чорт його знає, хто прав, а хто винуват, а тільки ми ідьомпротівпомещіков і капіталістов, а ваш Петлюра хоче оп'ять обсадить Україну поміщиками». Я його запевняв, що це неправда, що ми воюємо за Україну без поміщиків і наша розмова продовжувалася ще деякий час, після чого, вже переодягнений у мій одяг червоногвардієць повів мене до штабу своєї дивізії [1, с.144].

Штаб стояв у великому кам'яному будинку двохкласової школи. Біля дверей стояла охорона – двоє червоногвардійців. Мій супровідник – бунчужний звелів охороні прийняти мене, а сам сів на коня і поїхав геть. Ще стоячи перед будинком, я почув усередині якийсь приглушений гомін, а коли мене привели всередину, у коридор, я побачив страшну картину – тутбула вся моя сотня на чолі з Максимом Біликом. Галичани-«гуцулята» почали підходити й горнутися до мене і благальними поглядами мовчки питали: «Чого ми тут? Чи скоро визволимося з цього полону?». Я мовчав і теж дивився на них таким запитливим поглядом. Лише хорунжий Білик та два матроси були в доброму гуморі, наче б вони тільки й ждали цього щастя. Підхорунжий Пришляк і чотар Хребтак тихцем дали мені знати, що хорунжий Білик з двома матросами наказали пропустити більшовиків без спротиву. Аж тоді я зрозумів, що все це була підступна, зрадницька робота Максима Білика... .

Величенький вестибюль і одна класна кімната були переповнені полоненими. Моя сотня скупчилася у вестибюлі, але вояків я не міг упізнати – одяг, взуття і навіть каски з них було знято, а їх одягли у рване, негідне лахміття. Всі вони тулилися один до одного і тихенько перешіптувалися. Мені

було невимовно важко, хотілося звикнути з лиця землі, щоб не дивитися на цих вчорашніх героїв, а нині – бідних, обшарпаних і покірних, як ягнята. Пізніше хорунжий Пришляк і чотар Пришляк докладніше розповіли мені як усе це зробив хорунжий Білик з двома білоцерківськими матросами. Вони утрюх пішли до більшовиків і вели їх через заставу, подаючи пароль і перепустку. Коли застава вже зрозуміла, й побачила, що це більшовики, то ставити спротив було вже запізно, бо заставу було оточено і сам хорунжий Білик наказав здати зброю... .

Я слухав усе це і мені здавалося, що це якийсь лиховісний сон – не йнялося віри, щоб хорунжий Білик, українець, міг бути комуністом-зрадником. Адже Білика я знав ще з семінарії і вірив йому, як українцеві, а він не тільки сам перейшов до червоних головорізів, але віддав до цих звірів і мене, і, головне, ще двісті стрільців-героїв, які ще вчора готові були своїми грудьми захистити від ворожої кулі його самого – сьогодиньшого зрадника Білика. Я не міг збагнути, як українець-старшина міг так скоро втратити лицарські якості – честь і геройство, відвагу і завзятість та віру в Бога і своє сумління. А Білик увесь цей час стояв під дверима приміщення вчительки і насторожено щось підслухував. Обличчя в нього то перекиривлювалось, як у важкохворої людини, то в ньому світилася радість і задоволення. Зустрічі з мною він уникав. Але моє сумління переобтяжило мене до краю і я підійшов до нього й запитав тихцем: «Максime, як це все сталося?». Він одразу легко шарпнув мене за руку і шепнув: «Про це буде пізніше... А зараз послухай, що про нас говорять...»[1, с.145].

Я й перед тим вже чув якісь несамовиті вигуки п'яної людини, що долітали з тієї кімнати, але не звернув на це уваги, а тут, біля дверей, ясно почув брутальні домагання п'яного комісара до господині-вчительки. Вона вимушено сміялася і давала згоду, але на що саме – я не зрозумів. Тут Білик почав мені розказувати, що п'яний комісар вже більше, як годину вигукував свої погрози-сьогодні власноручно постріляти усіх нас, але вчителька заступалася за нас, доказуючи, що ми невинні і даремно проливати кров не варто. Дійшло до того, що комісар погодився помилувати нас, якщо ... вона погодиться цієї ночі належати йому. Я обурився і з притиском гукнув: «Білик, не треба цього!». Тут раптом відчинилися двері і з'явилася постать молодої жінки. Вона щось шепнула на вухо Біликові, а я, опанований люттю, повторив: «Не треба цього робити!..». Вчителька догадалася, що мова йде про її жертвність, повернулася до мене і промовила: «Так треба і прошу заспокоїтися. Вас зараз відправлять до Ніжина. Для вас ця подорож буде спасінням», - додала вона тихенько. За якусь годину ми й справді стояли вже в дворі рядами по-четверо, приготувавшись до відходу на Ніжин.

Супровідні кіннотники були українці, чернігівці. Спочатку підтримували сувору дисципліну, а потім почали розмовляти з нами й частіше давати відпочинок у дорозі. Ми брели засніженими дорогами – до Ніжина було не менше двадцяти кілометрів. Дехто, знесилений, падав від втоми, але ми старалися підтримувати один одного. Касок на стрільцях вже не було, замість колишнього доброго одягу всі були вдягнені у старе лахміття, замінене так, як і

мені. Одному тільки Біликові, як зрадникові й «своїй людині», вдалося зберегти каску і він ішов у ній. Дорогою кіннотник кілька разів збивав прикладом рушниці з його голови цю каску – «петлюровскуюгадину», як він казав. При цьому Білик падав, а каску підіймав і знову клав на голову. Від цих кількаразових ударів вже й кров йому з голови цівкою стікала, але він таки маски не знімав. Нарешті один з кіннотників під'їхав, схопив рукою каску з Біликової голови і промовив: «Дурак, він тебе уб'є за цю бляху!». Подавшись галопом у хвіст колони, за якийсь час привіз Біликові стареньку дядьківськучорну шапчину. Я, Пришляк і Хребтак увесь час ішли разом, спостерігаючи все це. Нам здавалося, що таке приниження й знущання над Біликом, яке він стоїчно переносив, було карою – покутою за його тяжкий гріх, вчинену тяжку зраду, а може в нього, нарешті, заговорило сумління[1, с.146].

Нас привели до ніжинської тюрми, загнали у велику спільну камеру і дали час та по маленькому шматочку хліба. За яких години півтори зайшов у камеру комісар чи політрук і почав агітувати за «советськувласть». В обідню пору нам дали «болтуху» і знову по двісті грамів хліба, а на закуску з'явився комісар із пропагандивною промовою. Ми зрозуміли, що нас вирішили перевиховати на «червоних». І справді, вночі наказали нам виходити в двір з вартовими й провели до станції, а там подали холодні, товарові брудні вагони й повезли до «старшого брата», у місто Орел, на «перевиховання». В Курську відімкнули двері й подали сиропу без цукру та по сто грамів хліба. У вагонах містилося нас по 60 осіб, мороз тиснув і холод пробирав до кісток – ogrіватися мусіли ми теплом своїх власних тіл. Крізь зачинені двері ми чули, як риплять на снігу чоботи й валянки залізничників, чули десятиповерхову «матірщину» та багато інших слів російського вульгарного лексикону. Цей лексикон був знайомий наддніпрянцям і не вражав їх так, як галичан і бідних молоденьких гуцулів – для них це була «першина» і вони кривилися з огидою.

До Орла приїхали на світанку. Відімкнули наші вагона і звеліли виходити, ставати четвірками й маршувати містом до якихось касарень. Завалене снігом місто виглядало порожнім, безлюдним, як після чуми – навіть собак не видно. Проїхало повз нас кілька саней з битими на м'ясо кіньми. Пізніше нам розповіли, що «ГетманскаяУкраина» не давала їм ні хліба, ні цукру, ані інших харчів, а тому тут такий голод... .

Нас привели до якихось одноповерхових бараків, занесених снігом і лише тим, що підносився сіреньким стовпчиком, свідчив про них, як про людське світло. До бараків вела вузьенька протоптана стежечка. З дверей вийшов якийсь комісар у патлатій овечій шапці з червоною п'ятикутною зіркою, в чорному кошушку, синіх «галіфе» і чорних валянках. Наші патрулі виструнчилися перед ним, відрапортували – видно, що була це якась «шишка». За його наказом, нас по одинці пропустили у натоплений барак і ми взялися носити воду до умивальні, скидати своє лахміття, митися й приводити себе до людської подобі. За якийсь час цей же комісар виступив перед нами з пропагандою-промовою і закликав нас добровільно вступати до лав Червоної гвардії, а для більшого залякування закінчив промову, покривши страшним триповерховим матюком «контрреволюційних гадів» Петлюру і Скоропадського[1, с.147].

Його промова не викликала сподіваної ним реакції – у добровольці ніхто не спішив зголошуватися, хоч комісар обіцяв, що «там всевобудетвдоволь» і, мовляв, тільки «дураки» і вороги не підуть за його пропозицією. Попід стінами бараку стояли двоповерхові нари з перетертою соломою – це були наші місця для спочинку і «роздуму». Дали нам ще окропу без цукру і по шматочку якогось чорного бруска, замість хліба – це була суміш дерев'яної тирси з висівками. Хлопці зразу накинулися на ці «бруски», але вони були цілком неїстівні. Їх жували, випльовували на підлогу й потім ще полоскали роти. Та скаржитись було нікому й ніяк, бо ж вибору, здається, не було... Власне, вибір міг бути тільки між зрадою і втечею з ризиком смерті від кулі, або голоду й холоду.

Я негайно почав укладати план утечі до Києва і той план хотів здійснити чим скоріше. Вдень я підібрав собі ще п'ять чотових-галичан, бо своїм землячкам не дуже довіряв, - вночі ми вирішили втікати. Правда, Біликові я також запропонував утікати, але він відмовився, хоч, на мою пропозицію, дати мені свого годинника, щоб проміняти його в дорозі на хліб, чи сухарі, - він погодився, вийняв захованого годинника і подарував мені. Цього годинника я і проміняв на повну шапку житніх сухарів у наших вартових і розділив їх між нами – втікачами ще перед тим, як ми вирушили в дорогу, бо так їх легше було пронести, не стягнувши на себе підозру.

Домовились, що тікатимемо о 12-й годині ночі, коли здійметься великий сподіваний сніговий, а також вирішили нічого зі собою не брати, лише мати на собі теплу білизну, шинелі наопашки й шапку. Через дві, або три хвилини інтервалу, після кожного попереднього, ми домовилися проситися до вбиральні та йти в розвалений льох, а звідтіля разом іти просто до залізниці. Цей детально розроблений план нам удався і ось ми вже всі на залізниці... [1, с.148].

Вітер посилювався, вихрив снігом з такою силою, що на віддалі 20 кроків не видно було силуету людини. За яких півгодини ми наткнулися на залізничного майстра, що перевіряв справність дороги. Ще завчасу ми домовилися, що з росіянами буду говорити я, бо мої товариші-супутники російської мови не знали доладу.

- Здрастуйте, - озвався я до майстра, - скажіть, пожалуста, далеко лі до станції?

- А хто ви будете? – поглянув він на нас.

- Ми п'ятеро австрійці. На передидущей станції пошлівзять кіп'ятку і отсталі от ешелона, вот і рєшілі ідті, авось догонімего на следущей станції...

- Мне кажется, что вы ребята не австрійці... - засумнівався майстер добродушним тоном. – Я б не советовал вам ідті на станцію, лучше обойдітеєё і двігайте на полустанок, а там поездостанавливается і ви спокойно поедете на Курск. Здесь на станції вас арестуют... - додав він.

Його слова були щирі, правдиві й доброзичливі – я подякував йому і ми пішли на полустанок, до залізничної будки. Заметіль вщухала, але мороз тиснув, пробирав наскрізь. Ось і та спасенна будка. Я увійшов, привітався з будочником і його робітниками, які дрімали й відповіли мені півсонними голосами. Будочник сказав, що за годину-півтори прибуде товарний потяг із

залізними вагонами з-під вугілля, має зупинитися на п'ять хвилин і відійде до Курська. Я сказав хлопцям, щоб заходили до будки погрітися – тут ми почували себе, як вдома. За якусь годину і справді прийшов товарний потяг і ми залізли у відкритий залізний вагон-пульман, спасаючись від вітру, хоч мороз і дошкуляв нам немилосердно. Рятуючись від нього, ми бігли, боролися, рухалися, як тільки могли, але вдосвіта я став відчувати, що мої легені наче замерзають. Хлопці по-двох сідали на мене й намагалися розігрівати мене, щоб я бува не захворів у дорозі.

Нарешті зійшло холодне, зимове сонце і ось ми вже біля станції, де гуртами стояли тисячі полонених: австрійців, мадярів, сербів, турків та інших. Підстаршини Хребтак і Пришляк пішли до великої групи полонених, щоб довідатися хто опікується ними, який їхній маршрут, коли йде потяг на Київ і де можна зареєструватися усім нам, щоб дістати матеріальну допомогу й офіційні довідки, що ми полонені австрійської армії [1, с.149].

За півгодини пішли ми до Червоного Хреста по допомогу, а потім рушили на базар, бо були голодні, як вовки. Тут у перекупок парували великі горщики з фляками і цей запах докраю загострив наші апетити – ми купили цілий горщик цих варених потрухів, а до того ще велику житню хлібину. Перекупка дала нам дерев'яні миски й ложки і ми тут же, на втопаному снігу, смачно пообідали. Гарячий обід так підбадьорив нас, що ми вже й забули про небезпеку, яка могла спіткати нас у Києві, або під час переходу вогневої лінії фронту.

У Києві ми поспішили знайти свою «точку», тобто зв'язкових – вони зустріли нас із острахом і порадили чимскоріше залишити Київ, не розмовляти по-українському, бо можуть розстріляти, як «петлюрівців». Швидким кроком подалися ми до військовополонених і разом із цією тисячною різнонаціональною масою голодних, знеможених людей поволі посувалися за фронтом. Сонце сховалося за обрій, вітер ущух, але мороз знаходив щілинки й дірки в нашому одязі і давав про себе знати.

Ми вирішили кинути цей натовп полонених і спрямувалися ліворуч від залізниці на села. У присмерку побачили церкву й велике село. Ось і хата вкрита бляхою, і хазяйство ніби заможненьке. Підходимо ближче з наміром отут переночувати, обігрітися, розпитати про наше військо і вдосвіта, із свіжими силами, доганяти своїх. До воріт підійшов дядько – господар, ми привіталися і я попросив дозволити нам зайти до хати, перепочити.

- А хто ж ви будете? – спитав господар. Я почав було вибріхуватися, засвідчував довідками Червоного Хреста свою брехню, але дядько не йняв віри, щось думав, а потім таки сказав: - «Добре, заходьте». У теплій хаті ми повеселішали, а особливо тоді, коли господар озвався:

- Роздягайтесь, грійтесь, а ось і вечеря скоро буде. Ви мені багато наговорили про себе і довідками освідчилися, а мені здається, що ви «петлюрівці». Та ви мене не бійтесь, хлопці. Тепер фронт іде понад залізницею, а години дві тому українське військо вийшло з нашого села. Вдосвіта я вас збуджу й виведу на найкоротшу дорогу, що йде до Калинівки, а там є ті, кого ви доганяєте... ось і вечеря готова! Наїдайтесь, бо ще шмат дороги величенький» [1, с.150].

Вдосвіта ми чули, як господиня готувала нам яєчню, а господар кілька разів виходив на подвір'я і тихцем розмовляв із дружиною, мабуть боявся, щоб на світло не навалася більшовицька розвідка.

- Вставайте, хлопці, будемо рушати, - сказав до нас, а ми, вже відчуючи його неспокій, скоренько вмилися, перехрестилися й, на запрошення господині, поснідали яєчнею, хлібом і теплим молоком та й щиро подякували господарям за гостинність. Господар вийшов з нами, перехрестився і тихо промовив: «А тепер за мною!». Він вів нас якимись видолінками, ярами, - привів на битий шлях і зупинився:

- Оцією дорогою дійдете до села, де повинно бути українське військо. А якщо його вже там не буде, то поспитайте куди саме воно пішло. Від того села до Калинівки буде десять кілометрів. А тепер прощайте, хлопці, хай вам Бог помагає!

Ми не встигли йому й подякувати, як він швидкими кроками подався додому. Вже почало сіріти, коли ми дійшли до села, а по дорозі бачили розкидану соломку, ще не затерті сліди військового взуття і кінських кованих копит. В селі довідалися, що тут ночувала петлюрівська кіннота, яка подалася на Калинівку. Селяни показали нам шлях до Калинівки і ми пішли в напрямку до цієї станції. Мене почало морозити, почував я себе недобре, але не показував виду. Ідемо прискореним кроком, а навкруги тиша, ніби й війни немає. Лише інколи, десь там далеко-далеко, ревне гармата, чи глухо застрочить кулемет. Аж ось назустріч їде кінна розвідка... Чия вона? Хлопці почали нервуватися й мене збентежила ця групка вершників, хоч я пробував потішати себе і товаришів, що це «свої». І справді, раптом Пришляк радісно вигукнув: «Та це ж, дійсно, наші! Я бачу тризуби на касках!».

Відразу зник неспокій і смуток, навіть моя хвороблива лихоманка вгамувалася. Привіталися з розвідниками, я розказав хто ми і звідки тікаємо. Начальник розвідки розповів, що позавчора по мені й усіх нас вже відслужили панахиду. Ми попрощалися і розійшлися: ми – на станцію Калинівку, а розвідники подались вимацувати ворожі становища.

Комендант Калинівки примістив нас у теплім вагоні, а о 9-ій годині ранку ми мали вже від'їхати до Вінниці. Мою хворобу вже неможна було приховати – відвідав мене, разом з комендантом і представником штабу, також і лікар. Його діагноз був непомиловий – тиф. Радилися що робити зі мною. Штабний старшина говорив, що завтра українське військо має залишити Вінницю, а лікар і комендант говорили, що в шпиталях повно хворих і поранених, возити їх із собою не було ніякої можливості – не вистачало транспорту... Мені порадили їхати додому на видужання, бо залишити мене хворого тут, це значило на вірну смерть – озвірілі «інтернаціоналісти» з петлюрівцями розправлялися на місці. На станцію Самчинці вузькоколійки, відвезли мене в супроводі двох стрільців і двох санітарів, а там – підводою, три кілометри, до рідного села Мельниківець... [1, с.150].

Підводячи підсумки, слід відзначити, що національно свідомі українці розглядали першу світову війну як імперіалістичну та загарбницьку, а також як чужу та братовбивчу для українців, які опинилися по обидва боки воюючих

сторін. В цих умовах вони пропонували стати на бік Австрійської імперії, політика керівництва якої по відношенню до українців була більш ліберальною. У зв'язку з цим ставилося завдання проводити пропагандистсько-просвітницьку роботу серед українських солдат в Російській армії, підриваючи таким чином боєздатність останньої. Поразка Росії у цій війні розцінювалася як перемога українців. Лютнева революція в Росії лише пришвидшила створення українізованих частин в російській армії, які в майбутньому стали на захист надбань Української революції.

І.Д. Юрченко, як і інші українські патріоти, що з трепетом у серці виношували ідею створення Української незалежної національної держави, визнали за зраду та рішуче засудили рішення Центральної Ради про розпуск Першого Українського корпусу та інших українських військових частин. Як національно свідомий українець він бере активну участь у боротьбі проти польських легіонерів на Поділлі навесні 1918 р., а в часи гетьманування П. Скоропадського знову вступає до українського війська. Розцінивши угоду Гетьмана із генералом Денікіним як зраду національних інтересів, І.Д. Юрченко, не вагаючись, одним із перших перейшов на бік Директорії і у складі куреня Січових Стрільців брав активну участь у роззброєнні гетьманських, німецьких та білогвардійських військ, а також в боях проти Червоної армії, захищаючи Україну від більшовицької навали.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Юрченко І.Д. Спогади. Рукопис. – 179 с.